

Лілія РЕБУХА,

кандидат психологічних наук, доцент,
Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

У статті розглянуто сукупність філософських принципів, необхідних і достатніх для обґрунтування логіки побудови соціальної роботи як професійної діяльності, вибору й реалізації системи ефективної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах. Проаналізовано наукові праці вчених, які займалися цією проблематикою. Обґрунтовано необхідність дотримання основних філософських принципів, які дозволяють виявити сучасні проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Ключові слова: соціальний працівник, фахівець з соціальної роботи, філософські принципи, проблеми професійної підготовки.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Філософсько-методологічний аналіз суті соціальної роботи здійснюється з врахуванням теоретичного ядра філософії – логіки, діалектики, методології пізнання тощо. Нині професійна підготовка соціальних працівників не може обійтися без філософського забезпечення, оскільки розвиток соціальної роботи опирається на філософські положення – рух від простого до складного, від нижчого до вищого, від абстрактного до конкретного. Професійній підготовці притаманні єдність логічного та історичного, однак крім необхідних детермінант формування процесів і явищ, що досліджуються у соціальній роботі мають місце і випадкові, проблемні. Саме дотримання основних філософських принципів, що є формотворчими, дозволяє виявити основні проблеми, які існують у системі професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. У філософських ідеях Канта принципи правила за мету пізнання, а в філософії Гегеля вони слугували найвищою формою знання [9, с. 407]. У нашому дослідженні нами

відстежувалися наукові роботи вчених, які займалися виокремленням проблем професійної підготовки соціальних працівників на основі філософських принципів, які слугують для соціальної роботи началом, засадничим підґрунтям і окреслюють найбільш загальну програму діяльності майбутніх фахівців. Так науковець Є. Бордунов зазначає, що принципи, як засадничі ідеї, завжди постають у процесі пізнання і трансформаційного перетворення суспільства [2, с. 246]. У дисертаційному дослідженні І. Мельничук вказує на те, що поєднання загальних діалектичних філософських принципів, що слугують для науки фундаментальними теоретичними положеннями, і загальнонаукового методологічного досвіду розв'язання наперед визначених теоретичних завдань є важливим способом пізнання соціальної дійсності й повною мірою відображає науково-методологічні підходи [7, с. 91–92]. У своїх наукових працях В. Поліщук наголошує на тому, що філософські принципи сприяють повному осмисленню «проблем існування людини в суспільстві і надання їй соціальної підтримки на всіх етапах життєвого шляху» [10, с. 26]. Як зазначає науковець Н. Гузій, філософському принципу історизму приписують конкретно-історичний формат дослідження, в тому числі і педагогічних явищ, що спрямовані на виокремлення професійно важливих закономірностей та прогнозованих тенденцій, які можна також дієво застосувати при підготовці соціальних працівників [4]. Дослідник даної проблеми Д. Чернілевський наголошує на тому, що філософський принцип науковості всебічно відображає єдність та цілісність розуміння соціальної роботи й підготовки майбутніх соціальних працівників, оскільки інтегрує «конкретне наукове знання у межах відповідних концептуальних систем» [8]. У власних наукових доробках В. Бех розглядає соціальну роботу як цілісну систему завдяки діалектичним протиріччям, що постійно постають між особистістю – майбутнім клієнтом соціального працівника та соціальною сферою суспільства [1].

Мета статті – здійснити узагальнення сукупності філософських принципів, необхідних і достатніх для обґрунтування логіки побудови соціальної роботи як професійної діяльності, та за допомогою них окреслити

проблем, що мають місце у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Філософські принципи нині є необхідними для обґрунтування логіки побудови соціальної роботи як професійної діяльності, вибору й реалізації системи ефективної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах. Тому проведемо ґрунтовний структурно-методологічний аналіз соціальної роботи через розкриття природи філософських принципів для виокремлення основних проблем, що нині існують у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. До фундаментальних філософських принципів, які лежать в основі соціальної роботи належать:

1. Принцип об'єктивності. Даний принцип вибудовується із визнання науки «соціальна робота», становлення професійної діяльності соціальних працівників і здійснення підготовки фахівців до компетентного виконання соціальної роботи як реальної дійсності за допомогою науково-сформованих закономірностей і загальноприйнятих норм. Відтак наукове знання, як зазначає Д. Чернілевський, в ґносеологічній площині має найголовнішу характеристику – істинність. Їх істинність зорієнтована на дослідження логічних закономірностей, які тісно пов'язані з теоретичною формою відображення світу; розкриття методів, способів та прийомів за сприянням яких знанню об'єктивується навколишнє середовище [8]. Змістовне наповнення цього принципу щодо науково-теоретичної соціальної роботи має місце у таких вимогах [7 с. 92–94]:

а) в усьому потрібно виходити з практико-зорієнтованої й цілеспрямованої діяльності та принципу природної доцільності. При цьому слід враховувати соціальний досвід й останні досягнення науки, об'єктивний характер закономірностей соціальних явищ і подій без яких не може обійтися ні соціальна сфера, ні процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

б) завжди осмислювати й реалізувати ініціативну позицію студента як суб'єкта щоденного пізнання і творчої діяльності, тому що формування професійної компетентності – «це завжди включення нових знань в структуру вже наявних (актуалізованих) знань» [8, с. 9].

в) з усієї сукупності соціальних фактів і свідчень уміти віднаходити закономірність речей через логіку понять, тому що об'єктивація законів розвитку природи, суспільства й особистості дає можливість визначати і аргументувати з'яву нових свідчень, які зможуть впроваджуватися в практичній діяльності майбутнього соціального працівника у процесі виконання ним професійних функцій.

г) постійно виявляти внутрішню єдність соціальної роботи з усіма її формоутвореннями: наукою, інтегративною навчальною дисципліною, соціальними спеціальностями, професійною діяльністю, інструментом по реалізації державної соціальної політики.

д) безперервно формувати відповідно до потреб громадянського суспільства систему методів повсякденної підготовки майбутніх соціальних працівників до професійної роботи.

е) повсякчас вивчати соціальну роботу з позицій соціокультурного контексту та світоглядних орієнтацій, які цілеспрямовані на віднаходження сучасних істин про оточуючий світ, зважаючи на найновіші досягнення сучасних наук.

є) завжди у соціальній роботі здійснювати конструктивний аналіз усіх подій, процесів, фактів і явищ та ін. для забезпечення належної організації професійної підготовки студентів до майбутньої фахової діяльності згідно логіки як навчального процесу, так і професійної діяльності практикуючих соціальних працівників.

2. Принцип конкретності базується на філософських категоріях, що дозволяють відобразити систему взаємозв'язаних між собою речей і всієї її сукупності на емпіричному етапі як чуттєво-конкретне, а на теоретичному

етапі – як мисленнєво-конкретне, оскільки, як засвідчує В. Касьян, «істина завжди конкретна» [6, с. 188–189].

Відтак принцип конкретності, внаслідок умілого використання філософсько-методологічних категорій і понять, дає право:

«вивести» конкретне явище, приміром, соціальну роботу і сам процес підготовки майбутніх соціальних працівників до виконання професійної діяльності, з його субстанційної ознаки (сутнісної властивості професійної діяльності та ефективної підготовки майбутніх фахівців в університеті) та відновити цей процес як діалектично відокремлене ціле;

простежити як загальне переходить в одиничне, сутнісні властивості в явища, закони в їх модифікації, зокрема, загальне бачення природного функціонування соціальної роботи відображається в її основних структурних одиницях, таких як наука, як навчальна дисципліна і як практична діяльність;

врахувати різні умови (педагогічні, психологічні, соціальні, особистісні тощо) та інші фактори (соціальні, політичні, економічні тощо), які реально впливають на зміну процесу професійної підготовки соціальних працівників;

виявити специфічний механізм взаємозв'язку загального (наприклад, використання інноваційних підходів у вищій школі) й одиничного (зокрема, застосування фундаменталізації освіти у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах);

дослідити окреслений предмет (процес фундаменталізації професійної підготовки фахівців з соціальної роботи) з більш ширших та цілих позицій (підготовка фахівців у вищих навчальних закладах до професійної діяльності).

3. Принцип історизму є філософсько-методологічним вираженням саморозвитку дійсності. Використання цього принципу в соціальній роботі дозволяє простежити її конкретно-історичний розвиток за допомогою цілісного та неперервного єднання таких часових стадій, як минуле, теперішнє і майбутнє [12]. Зазначений принцип передбачає наступні вимоги до соціальної роботи:

з метою логічної, теоретико-методологічної перебудови минулого, розглядати походження головних етапів історичних перетворень у соціальній діяльності від добровільної благодійності до професійної соціальної роботи;

теперішній стан професійної підготовки спеціалістів до здійснення ефективної соціальної роботи вивчати відповідно до певного рівні фахової компетентності;

окреслювати майбутнє соціальної політики держави та соціальної сфери, передбачати тенденції наступного розвитку соціальної роботи й постійно удосконалювати університетську освіту і, відповідно, методики підготовки соціальних працівників.

Важливість цього принципу для соціальної роботи пояснюється ще й тим, що його можна застосувати для віднаходження логіко-змістових зв'язків розвитку, виявлення важливих ознак і властивостей у дослідженнях соціальних процесів та явищ на певних історичних етапах і періодах, становлення історії розвитку категорійно-понятійного апарату соціальної роботи та діяльності зокрема [5].

4. Принцип науковості реалізує здатність людини послуговуватися особливим інструментом людського пізнання – понятійним мисленням. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників формує у студентів понятійне мислення, яке дає їм можливість проникати у невидимі, внутрішньо-сутнісні прикмети процесів та явищ фахової соціальної роботи та виявити їх особливі властивості [11]. При цьому зазначене мислення майбутнього фахівця охоплює загальні властивості предметів вивчення, які можуть достатньо відрізняються між собою при поєднанні їх за певними типами та класами.

Реалізація в соціальній роботі принципу науковості відображена в таких вимогах:

завжди досліджувати соціальну роботу з позицій системного навчання за програмами підготовки майбутніх соціальних працівників та інноваційної практики викладачів і студентів;

вміло виокремлювати при потребі сутнісні властивості феномену «соціальна робота»;

здійснювати удосконалення організації пізнання соціальної роботи як вглиб, так і вшир, у поєднанні інтенсивних та екстенсивних напрямів.

5. Принцип протиріччя або діалектичної суперечності розглядається в контексті поняття «протиріччя», що означається як обставина, за якої щось одне виключає інше, несумісне з ним або протилежне до нього, чи заперечує його [3]. Реалізації принципу суперечності в теорії і методиці професійної підготовки майбутніх соціальних працівників на засадах фундаменталізації освіти передбачає наступні основні вимоги:

виявляти ознаки предметних суперечностей, що властиві для методики підготовки майбутніх соціальних працівників за традиційним навчанням і сучасними вимогами суспільства до професійної діяльності фахівців соціальної сфери, та здійснювати їх ґрунтовний аналіз;

досліджувати підготовку соціальних працівників у вищій школі на засадах єдності протиріч, що передбачає поглиблені знання про незмінне традиційне навчання та його удосконалення інноваційними педагогічними технологіями, а саме введенням системи фундаменталізації освіти;

простежувати наслідки виокремленого протиріччя під час експериментального дослідження;

здійснювати розгляд механізмів розв'язання суперечностей у соціальній роботі та відстежувати процес і результати їх розгортання;

встановлювати місцезнаходження визначених суперечностей у системі вторинних суперечностей для дослідження професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

6. Принцип детермінізму представляє собою методологічний підхід до системи поглядів про об'єктивний, закономірний зв'язок та причинну зумовленість усіх навколишніх процесів і явищ [9, с. 188]. Зв'язок між категоріями закономірність і причинність у соціальній роботі полягає в формулюванні об'єктивних закономірностей та відстеженні причинно-

наслідкових умов формування професійної підготовки майбутніх соціальних працівників за сучасного функціонування суспільства. Методологічна основа принципу детермінізму полягає в тому, що він виступає не тільки як філософське вчення, але і як конкретно-науковий норматив опису й пояснення універсального закономірного зв'язку та обумовленості розвитку й функціонування певним чином системно-організованих об'єктів у процесі їх взаємодії. У наукових дослідженнях детермінізм визначається як вроджена здатність людської свідомості зв'язувати явища в причинні ланцюжки [12].

У нашому дослідженні використання принципу детермінізму в фундаментальній підготовці майбутніх соціальних працівників актуалізує більш строгий відбір та системний аналіз освітнього матеріалу, оволодіння яким дає можливість студенту теоретично обґрунтувати причини і наслідки власних дій під час моделювання професійної ситуації.

Отже, цілковите дотримання основних філософських принципів визначає єдність у формотворенні системи професійної підготовки фахівців соціальної роботи як результату історії пізнання цього феномена.

Висновки дослідження перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Філософські принципи здатні підтримати організацію новостворених знань, закріплюються в науково-практичному середовищі, достовірно перевіряються практикою й за потреби оновлюються в реальній діяльності відповідно до наукових підходів вивчення конкретних явищ та феноменів соціальної сфери. Вони також обґрунтовують логіку побудови соціальної роботи як професійної діяльності та актуалізують необхідність визначення сучасних проблем у професійній підготовці фахівців соціальної сфери.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Не викликає сумнівів актуальність подальшого дослідження загальнонаукових підходів до фахової соціальної роботи.

Список використаної літератури

1. Бех В. П. Філософський аналіз як засіб дослідження проблем професійної освіти / В. П. Бех, Ю. В. Бех // Постметодика. – 2013. – №5. – С. 5–9.
2. Бордунов Є. Р. Принципи вищої освіти в Україні / Є. Р. Бордунов // Адміністративне право і процес. – № 2(8). – 2014. – С. 246–252.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
4. Гузій Н. В. Категорія професіоналізму в теорії і практиці підготовки майбутнього педагога : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Наталія Василівна Гузій ; КПУ ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2007. – 577 с.
5. Довідник з соціальної роботи : навч. посіб. / [авт. кол. : Л. М. Дунаєва, Л. А. Снігур, А. Ф. Аблов та ін.]. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2015. – 402 с.
6. Касьян В. І. Філософія: Відповіді на питання екзаменаційних білетів [Текст] : навчальний посібник / В. І. Касьян. – К. : Знання, 2008. – 347 с.
7. Мельничук І. М. Теорія і методика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій у вищих навчальних закладах : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Ірина Миколаївна Мельничук ; ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2011. – 585 с.
8. Методологія наукової діяльності : навч. посіб. / Д. В. Чернілевський, О. М. Гандзюк, В. І. Захарченко, І. М. Козловська та ін. ; за ред. проф. Д. В. Чернілевського. – К. : Вид-во ун-ту «Україна», 2008. – 478 с.
9. Новейший философский словарь / сост. и глав. ред. А. А. Грицанов – 3-е изд., исправл. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1280 с. – (Мир энциклопедий).
10. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Віра Аркадіївна Поліщук ; ТНПУ ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 454 с.
11. Ребуха Л. З. Поліфункціональна діяльність соціального працівника як складова сутності соціальної роботи / Л. З. Ребуха // Молодь і ринок. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич. – №1 (144). – 2017. – С. 55–59.
12. Ребуха Л. З. Становлення соціальної роботи як діяльності: від соціальної підтримки до культурно-цивілізованих форм соціальної допомоги Л. З. Ребуха // Педагогічні науки. – Херсон. – 2016. – №72. – С. 111–117.
13. Шаталович І. В. Діалектико-матеріалістична концепція детермінізму в контексті розвитку сучасної науки / І. В. Шаталович // Грані. Філософія. – 2010. – № 4 (72). – С. 47–51.

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Мельничук І. М.

Ребуха Л. Современные проблемы профессиональной подготовки специалистов социальной работы

В статье рассмотрены философские принципы, которые необходимы для обоснования логики построения социальной работы как профессиональной деятельности, выбора и реализации системы эффективной подготовки будущих социальных работников в высших учебных заведениях. Проанализированы научные труды ученых, которые занимаются этой проблематикой. Обоснована необходимость соблюдения основных философских принципов, которые позволяют выявить современные проблемы профессиональной подготовки будущих социальных работников.

Ключевые слова: *социальный работник, специалист по социальной работе, философские принципы, проблемы профессиональной подготовки.*

Rebukha L. Modern problems of professional training of social work specialists

The article highlights that professional training of social workers can not exist without philosophical support, because the development of social work relies on such philosophical positions as the movement from simple to complex, from lower to higher, from abstract to specific. The set of philosophical principles necessary and sufficient for substantiation of the logic of construction of social work as a professional activity, selection and implementation of the system of effective preparation of future social workers in higher educational institutions is considered. It is pointed out that the training of specialists for professional activities in the social sphere can not be avoided without taking into account the conceptual basis of the mutual influence of the educational space and social work in Ukraine as a whole. The scientific works of scientists that were dealing with this problem are analyzed. It is noted that philosophical principles serve as the starting point and the underlying foundations of social work and outline the most general program of future specialists' activities. The emphasis is done on the fundamental philosophical principles that underlie social work: objectivity, concreteness, historicism, scientific, contradictions or dialectical contradiction, determinism. Each principle was substantiated according to the professional activity of specialists of social sphere, their substantive analysis was carried out and their significance for social work was outlined. It is argued that the full observance of the basic philosophical principles defines unity in the formation of the system of professional training of specialists of social work as a result of the history of the cognition of this phenomenon. It is concluded that only the implementation of structural-methodological analysis of social work through the disclosure of the nature of philosophical principles allows to distinguish the main problems that currently exist in the training of future social workers.

Key words: *social worker, specialist in social work, philosophical principles, problems of professional training.*